

МРНТИ: 15.81.43

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-7847.15>

Ниембаева Г.Б¹, Шегебай Ж.У¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ

Алматы қаласы, Қазақстан

ПСИХОЛОГ ТҮЛЕКТЕРІНІҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНЕ БЕЙІМДЕЛУІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аннотация

Бұл мақалада жас психологтардың кәсіби қызметіне бейімделу мәселесі ашылады. Психолог-түлектер кәсіби кәсіби қызметпен танысу процесінде көптеген проблемаларға тап болады: әлеуметтену, жас ерекшеліктері және денсаулық жағдайы. Барлық осы факторлар жеке психиканың бейімделу қабілеттерінде көрінеді және теріс бейімделудің пайда болуына әкелуі мүмкін. Өз жұмысына қанағаттану деңгейі кәсіби сәйкестілік пен бейімделудің маңызды бөлігі болып табылады. Зерттеу барысында 30 психолог-түлектердің жұмысына қанағаттану деңгейі анықталды. Түлектердің 63,3%өзінің кәсіби қызметіне ішінара немесе толық қанағаттанбайды.

Түйінді сөздер: бейімделу, жас психолог, мамандық, жас психологиясы

Г.Б.Ниембаева¹, Ж.В.Шегебай¹

¹КазНПУ им. Абая, г.Алматы, Казахстан

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АДАПТАЦИИ ВЫПУСКНИКОВ- ПСИХОЛОГОВ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

В данной статье раскрывается проблема адаптации к профессиональной деятельности молодых психологов. Выпускники-психологи сталкиваются с множеством проблем в процессе приобщения к профильной профессиональной деятельности: социализация, возрастные особенности и состояние здоровья. Все эти факторы отражаются на адаптационных возможностях психики личности и могут привести к появлению негативной адаптации. Степень удовлетворенности собственной работой является важной частью профессиональной идентичности и адаптации. В исследовании был продиагностирован уровень удовлетворенностью работой 30 психологов-выпускников. 63,3% выпускников частично или полностью неудовлетворены собственной профессиональной деятельностью.

Ключевые слова: адаптация, молодой психолог, профессия, возрастная психология

Nietbaeva G.B¹, Shegebay Zh.U¹

¹ KazNPU named after Abaya, Almaty, Kazakhstan

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF ADAPTATION OF PSYCHOLOGIST GRADUATES TO THEIR PROFESSIONAL ACTIVITIES

Abstract

This article reveals the problem of adaptation to the professional activities of young psychologists. Psychology graduates face many problems in the process of becoming involved in specialized professional activities: socialization, age characteristics and health status. All these factors affect the adaptive capabilities of the individual's psyche and can lead to the appearance of negative adaptation. The degree of satisfaction with one's own work is an important part of

professional identity and adaptation. In the study, the level of job satisfaction of 30 graduate psychologists was diagnosed. 63.3% of graduates are partially or completely dissatisfied with their own professional activities.

Keywords: *adaptation, young psychologist, profession, age psychology*

Кіріспе. Жеке тұлғаны бейімдеу оның әл-ауқатының маңызды көрсеткіші болып табылады. Бейімделген тұлға кәсіби, тұлғааралық, шығармашылық және басқа да қызмет түрлерінде өз әлеуетін іске асыру үшін барлық қажетті ресурстарға ие. Жоғары оқу орнында оқу негізінен жастармен ұсынылған студенттерге сәтті кәсіби және жеке бейімделу үшін қажетті кәсіби және жеке дағдыларды алуға мүмкіндік береді. Студент-психологтар үшін құрылған білім беру бағдарламалары олардың академиялық білім деңгейін арттыруға ғана емес, сонымен қатар бейімделу әлеуетін арттыру нәтижесінде жеке дамуына бағытталған.

Қазіргі жас маманға қойылатын талаптар артып келеді; ол білім беру үдерісінде тиімді өзара іс-қимыл жасай білуі, балалармен, олардың ата-аналарымен де, әріптестерімен де сындарлы диалог жүргізе білуі тиіс. Қазіргі жас мамандар индустриалды қоғамнан ақпараттық және әлеуметтік-экономикалық реформаларға көшу кезеңінде өсті. Осының арқасында жас ұрпақ өзгеретін жағдайларға бейімделудің жоғары деңгейіне ие және сонымен бірге олардың теріс компоненттеріне сезімтал. Педагог-психолог кәсіби құзыреттілікті меңгеруі, сондай-ақ басқа адамдардың мүдделерін ескере отырып, ынтымақтастыққа дайын болуы тиіс. Педагог-психолог тұлғасының кәсіби дамуы белгілі бір білім жинақтауды, дағдыларды, дағдыларды, құзыреттерді, практикалық қызметтің нақты тәсілдерін игеруді және оларды, әсіресе Мета-пәндерді тұрақты жетілдіруді қамтиды, яғни: - өз оқыту мақсаттарын өз бетінше анықтай білу, оқуда өзі үшін жаңа міндеттер қою және тұжырымдау, өзінің танымдық қызметінің уәждері мен мүдделерін дамыту; -оқу және танымдық іс-әрекетте өзін-өзі бақылау, өзін-өзі бағалау, шешім қабылдау және саналы таңдауды жүзеге асыру негіздерін меңгеру; - өз сезімдерін, ойлары мен қажеттіліктерін білдіру, өз қызметін жоспарлау және реттеу үшін сөйлеу құралдарын саналы түрде қолдана білу; ауызша және жазбаша сөйлеуді, монологиялық контекстік сөйлеуді меңгеру. Жеке: - басқа адамға, оның пікіріне, дүниетанымына, мәдениетіне, тіліне, сеніміне, азаматтық ұстанымына, сондай-ақ басқа адаммен диалог жүргізуге және өзара түсіністікке қол жеткізуге дайындығы мен қабілетіне саналы, құрметпен және мейірімділікпен қарауды қалыптастыру; - топтар мен қоғамдастықтардағы әлеуметтік нормаларды, мінез-құлық қағидаларын, әлеуметтік өмірдің рөлдері мен нысандарын, оның ішінде ересектер мен әлеуметтік; -білім беру, қоғамдық пайдалы, оқу-зерттеу, шығармашылық және басқа да қызмет түрлері процесінде құрдастарымен, үлкен және кіші жастағы балалармен, ересектермен қарым-қатынаста және ынтымақтастықта коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру; - отбасының адам және қоғам өміріндегі маңызын түсіну, отбасы өмірінің құндылығын қабылдау, өз отбасы мүшелеріне құрметпен және қамқорлықпен қарау және т.б. [1].

Жеке тұлғаның бейімделу құбылысын қорытындылай келе, жеке бейімделуді дамытудың бірнеше негізгі формаларын ажыратуға болады:

1. Әлеуметтену. Әлеуметтену белгілі бір мәдени ортада жүреді және адамның әлеуметтік рөлімен анықталады. Әлеуметтену процесінің өзі жасөспірім кезеңінде белсенді дамып келеді, бірақ оның әсері жеке өмірдің барлық кезеңдерінде байқалады. Жасөспірімде жеке тұлғаның оң бейімделуінің дамуы бұзылған жағдайда, оның дамуының барлық келесі кезеңдерінде, оның ішінде жоғары оқу орнын бітіргеннен кейін кәсіби қызметті іздеу кезеңінде бейімделу бұзылуы мүмкін. Позитивті бейімделуді қалыптастыруда ата-аналар мен достар сияқты әлеуметтік топтар маңызды рөл атқарады. Ата-аналар жеке тұлғаны тәрбиелеудің негізін және оның генотипін қамтамасыз етеді. Бұл құрылымдарға сүйене отырып, бала, жасөспірім алғашқы әлеуметтік байланыстарды жасайды. Әлеуметтік өзара

әрекеттесу кезінде жеке тұлғаның сипатын өзгерту табысты әлеуметтенудің қажеттілігі болып табылады. Осылай сөйлейді тұлғалар бар ұқсас жасы, тұлға да өзгереді әзірлейді жаңа үлгілер үшін мінез-құлық. Әлеуметтік мінез-құлық үлгілерін сәтті дамыту адамға белгілі бір әлеуметтік-мәдени топтағы әлеуметтену процесін оң аяқтауға мүмкіндік береді. Осылайша, балалар мен әсіресе жасөспірімдердің әсерін жасөспірім кезіндегі кәсіби және жеке бейімделу процесінде байқауға болады. Жоғары оқу орындары жеке тұлғаларға болашақ кәсіби ортаға сәтті ену үшін қажетті білім мен тәжірибе алуға мүмкіндік береді. Басқалармен қарым-қатынас дағдыларын үнемі дамыту сәтті кәсіби және шығармашылық қызмет үшін қажет. Көптеген жағдайларда бұл жеке тұлғаның жетістігін анықтайтын әлеуметтік дағдылар. Ұялшақ адам кейде бастама көтеріп, қажетті коммуникациялық дағдыларды көрсете алмайды. Бұл оның кәсіби бейімделуіне және жеке басына теріс әсер етеді [2, 3, 4].

2. Жас дағдарысын жеңу. Жас психологтың жас ерекшеліктерін ескерген жөн. Бұл жас кезеңінде жасөспірім дағдарысымен кездесу табиғи. Жастық шақ дағдарысы адам бар құндылықтарды қайта қарастыра бастағанда пайда болады. Өмірдің құндылығы мен мағынасы туралы сұрақтар осы кезеңге тән, ол адамның күйзелісін қалыптастырады. Бұл кәсіби бейімделу және өзін психолог ретінде анықтау саласында белгілі бір кедергілер тудырады. Құндылықтарды қайта қарау мамандандырылған білім алған лауазымға орналасуға деген ұмтылысқа күмән келтіруі мүмкін. Бұған қоса, адамның айналасындағы әлеуметтік ұжымға көбірек таңдалатынын ескеру қажет. Қоршаған ортаға қойылатын жоғары талаптар кәсіби қызмет орнында жанжал тудыруы мүмкін. Дағдарыс кезеңін жеңудің нақты уақыты жоқ және оның ұзақтығы ештеңемен шектелмейді [5, 6, 7].

Оқу орнының көзқарасы бойынша дағдарыс кезеңін жеңу үшін психолог студенттерге көмектесуге бағытталған іс-шаралар бар. Психологтарды оқыту барысында жеке өсу бойынша әртүрлі сабақтар өткізіледі. Олар адамның бейімделу ресурстарын ынталандыруға жағымды әсер етеді және дағдарыс кезеңін сәтті аяқтап, өмірге жаңа, жетілген көзқарасты қалыптастырумен ыңғайлы өтуге мүмкіндік береді.

3. Созылмалы аурулар. Созылмалы аурулар жас психологтың кәсіби және жеке бейімделуін қиындатуы мүмкін. Созылмалы аурулар жеке адамнан белгілі бір назар аударуды талап етумен қатар, іс-әрекетте белгілі бір проблемалар туғызады, жеке стресстің жалпы деңгейін жоғарылатады, оны тітіркендіргіш немесе пассивті етеді. Физикалық аурудың болуы белгілі бір психологиялық реакцияны тудырады. Жүйке жүйесінің функционалды бұзылуын тудыратын және мінез-құлықты бақылауды қиындататын белгілі бір созылмалы аурулар бар [8, 9, 10].

Психологтың жас маманын кәсіби қызметке бейімдеу оның бейінді білім беру саласында өз құзыретін іске асыру ықтималдығының қаншалықты жоғары екендігін анықтайды. Осының барлығы жоғары оқу орындары түлектерінің кәсіби бейімделу дәрежесін диагностикалау қажеттілігін өзектендіреді. Түлектердің кәсіби бейімделуінің төмен дәрежесін анықтау жоғары оқу орнында білім берудің қолданыстағы әдістерін қайта қарауға себеп бола алады.

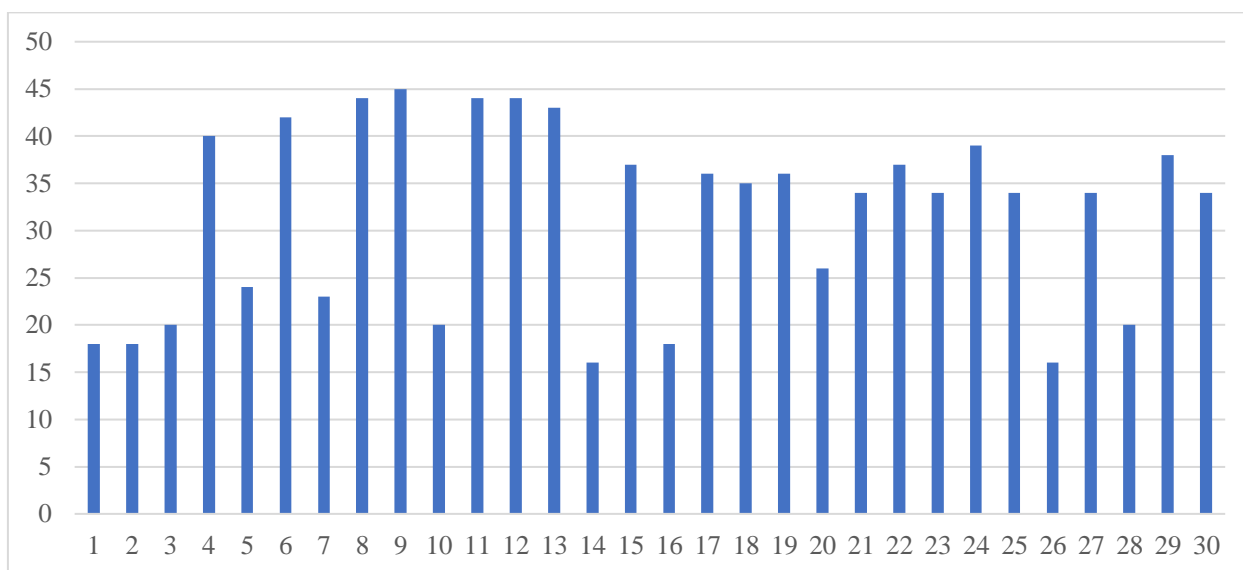
Зерттеу әдістемесі. Зерттеудің мақсаты Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің психолог студенттерінің кәсіби қызметіне бейімделу деңгейін диагностикалау. Кәсіби бейімделу дәрежесін диагностикалау үшін Н.Фетискиннің "жеке және топтық жұмысқа қанағаттану диагностикасы" әдісі таңдалды. Зерттеуге Абай атындағы Қазақ ұлттық университетінің 2020–2021 жылдары "Психология" мамандығы бойынша бейімді білім алған және 1–3 ай еңбек өтілі бар 30 студенті қатысты.

Зерттеу нәтижелері. Сауалнама жүргізілді және нәтижелер әдістемелік нұсқауларға сәйкес 5 топқа бөлінді: өте қанағаттанбаған, қанағаттанбаған, толық қанағаттанбаған, қанағаттанған, толығымен қанағаттанған. Нәтижелерді 1-Кестеде, 1-Суретте табуға болады. Бұл әдіс студенттердің топтық жұмыстарды жүргізуге қанағаттанушылығының

жалпы деңгейін анықтауға көмектеседі. Сондай-ақ, топтағы белгілі бір пікірдің таралуын салыстыруға және студенттердің ең көп кездесетін жағдайын анықтауға болады.

Кесте2. Сауалнамаға қатысушылардың нәтижелері

Топ	Адам саны	%
Өте риза емес	0	0,0
Қанағаттанбаңыз	1	3,3
Толық қанағаттанбаңыз	18	60,1
Қанағаттандырылды	4	13,3
Толығымен қанағаттандырылды	7	23,3

Сурет1. Зерттеуге қатысушылардың жұмысына қанағаттанбау дәрежесі (баллмен)

1-кестеден көріп отырғанымыздай, сауалнамаға қатысушылардың 63,4% өздерінің кәсіби қызметіне толығымен қанағаттанбайды. Зерттеу аяқталғаннан кейін сұхбат алынды, онда кәсіби лауазымға қанағаттану немесе қанағаттанбау себептері туралы сұрақтар қойылды. Қанағаттанбағандар арасында жиі жауап болды:

1. Шағын жалақы
2. Практикалық білімнің болмауы
3. Жұмыс тобының ерекшеліктері

Жас психологтардың алғашқы шағымдары жалақы деңгейіне байланысты болды. Бұл осы бағыттың Қазақстанда ғана дамып келе жатқандығына байланысты болуы мүмкін. Өзінің таралуы аз болғандықтан, психологиялық қызмет оқу орындарында да, ірі компаниялардың жұмыс орындарында да үлкен сұранысқа ие емес. Тергеу барысында осы саладағы мамандар өздерінің қызмет саласында жеткілікті кең тәжірибеге ие емес, сонымен қатар осы қызметке деген қажеттілікке байланысты қызметкерлердің жалақысы өзгереді.

Екінші жалпы себеп-практикалық білімнің болмауы. Үлкен тәжірибенің болмауы саланың жаңа ғана дами бастауымен байланысты. Психологтардың әлеуетті клиенттері психологиялық қызметтің немесе оның құзыретінің бар-жоғын білмеуі мүмкін, яғни клиенттер психологқа қандай себептермен жүтінуге болатындығын және осы маман өз клиентіне қалай көмектесе алатындығын білмеуі мүмкін.

Үшінші себеп, алдыңғы екеуімен салыстырғанда аз кездеседі. Психологтар кездесетін топтар, әдетте, оларды біріктіретін ерекшеліктерге ие. Топтық сабақтар жиі кездеседі және көбінесе психологтың жеке қабылдауын алмастыра алады. Сондықтан мұндай топтардың болуы сирек емес.

Қорытынды. Жүргізілген зерттеуде түлектердің кәсіби бейімделу деңгейі анықталды. Зерттеуге қатысушылардың көпшілігі (63,3%) өзінің кәсіби қызметіне толық қанағаттанбайды деген қорытынды жасалды, бұл теріс бейімделудің бар екендігін көрсетеді. Ең жиі кездесетін шағымдардың ішінде 3 негізгі: төмен жалақы, университетте алынған практикалық білімнің болмауы және бастапқыда психологиялық мамандықтың ерекшеліктерімен нашар таныс болуы мүмкін жұмыс тобының ерекшеліктері. Зерттеу психологиялық бағыттағы түлектер кездесетін белгілі бір проблемаларды анықтауға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Dolgova V.I. *Formirovaniye professional'novazhnykh kachestv: uchebnoe posobie.* - CHelyabinsk, *Izd-vo Yuzhno-Ural'skogo gosudarstvennogo gumanitarno-pedagogicheskogo universiteta*, 2017. - 133 s.
2. Miller-Slough R.L., Dunsmore J.C. *Emotion socialization by parents and friends: Links with adolescent emotional adjustment // Journal of Applied Developmental Psychology*, 2020. vol. 71, doi: 10.1016/j.appdev.2020.101197.
3. Tapalova O.B., Abisheva E.D., ZHaparov E.ZH., Grunskaya A.L. *Adaptirovannost' - kak kriterij psicheskogo zdorov'ya molodyh specialistov // Vestnik KazNPU im. Abaya*, 2020. №4. S. 25-28.
4. Mukusheva K.M., Tlenchieva N.S. *Studentterdegi liderlik pen emocionaldy intellektiñ өзара bajlanysy // ҚазҰПУ Хабаршысы. 2021. №1. doi: 10.51889/2021-1.1728-7847.11.*
5. Erikson E. *Identichnost': yunost' i krizis: per. s angl. - 2-e izd. - M.: Flinta*, 2006. - 352 s.
6. Obuhova L.F. *Vozrastnaya psichologiya: uchebnyk dlya bakalavrov. - M.: YUrajt*, 2013. - 460 s.
7. Maklakov A.G. *Obshchaya psichologiya: uchebnyk dlya vuzov. - SPb.: Piter*, 2016. - 583 s.
8. Karvasarskij B.D. *Klinicheskaya psichologiya: Uchebnyk dlya vuzov. 4-e izd. - SPb.: Piter*, 2011. - 864 s.
9. Cunningham K.C., Aunon F.M., Patel T.A. and other. *Nonsuicidal Self-Injury Disorder, Borderline Personality Disorder, and Lifetime History of Suicide Attempts among Male and Female Veterans with Mental Health Disorders // Journal of Affective Disorders*, 2021. vol.15. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jad.2021.03.033>.
10. Malkina-Pyh I.G. *Psichosomatika: Spravochnik prakticheskogo psichologa. - M.: Izd-vo Eksmo*, 2005. - 992 s.